

TÜRK KÜLTÜRLÜ HALKLARDA AHIR ÇERŞEMBE'NİN MİTOLOJİK MUHTEVASI

Dr. Yaşar Kalafat

GİRİŞ:

Mitolojinin millisi olur mu? Milletlerin kendilerine has mitolojik dönemleri ve o dönemin günümüze gelen uzantısı var ise bu mitolojik dönem millî değil midir? Bahattin Ögel hocamız mitolojisiz milletin millî tarihî geçmişlerinin köksüzlük anlamına geleceği mealinde açıklamalar yaparlardı. Geçmiş hayatlarında mitolojik dönemleri olan her toplum millet midir? Çağdaş Milletlerin mitolojik dönemi paylaştıkları halkları yok saymalıyız? Halklar bazen bir miti paylaşırlarken bazı mitler ki, onlar sadece halklardan bir halka aittirler. Çok kere yaradılış efsanelerine bu gözle bakılabilir. Mitolojik dönemde millet veya milliyet tanımlaması yok iken, bu ifadelerin karşılıklarının o dönemde aranmaları mitolojik verilere varis olmada kıstasları belirleyebilir mi? Bu sorulara hala yeterli cevabı bulabilmiş değilim. Halkların inançlarındaki kozmogoni ve kozmolojinin irdelenmesi onların mitolojik kimliklerinin belirlenmesi için yeterlidir?¹

Mitoloji bir halkın veya birlikte yaşaya gelmiş halkların mı malıdır, yoksa coğrafyanın mı? Millî tarihten söz edilirken halkın tarihi ile yaşanan toprağın tarihinin aynılığı ve ayrılığı mitolojik kimlik belirlemesine bir ışık tutabilir.

Bu girişi şunun için yapmaya lüzum gördük, 2008 yılı Nevruz/Yeni yıl Kutlamalarında Nevruz'un bir İran bayramı olduğuna dair UNESCO'dan bir tescil yapıldığı hususu tartışılmıştı. İran Bayramı tanımı ne anlama geliyordu? Günümüzdeki genel kanaat itibariyle İran bir coğrafyanın adı idi. Ancak İran tanımlaması çok kere Fars'a çağırım yapıyordu. Bu bayramın ismi olan Nevruz Öz Türkçe değildi. Bu bayram ile ilgili olup Farsça olan daha çok sayıda kelime vardı. Güney Azerbaycanlı bazı Türkologlar "Nevruz bayram olarak Türk inancının bir tezahürü iken zamanda Farsçanın hâkim dil oluşu ile inanç terimlerinin dil değişimine uğradıkları" şeklinde bir izahları vardır.

Nevruz'un mitolojik mahiyetinden yola çıkarak kültürel kimliğine bir sahip bulmaya çalışırken Bu bayram sadece Güney veya Kuzey Azerbaycan'da değil, Türk kültürlü halkların hepsinde mevcut olduğunu da görüyoruz. Bu noktada arayışımızı Farslıkla ve İranlılıkla sınırlayamayız. Türk kültürlü halkların tümünün ana dili veya soyunun Türk, Türkçe olduğu

¹ Mahiyeti bu olan bir çalışma Kübra Aliyeva tarafından dokümanlar üzerinde keza Nevruz coğrafyasında yapılmıştır. Yazar, bölgede yaşamış birçok dinin izlerini ararken Zerdüştlük inancı üzerinde de durmuştur. Onun açıklamalarına göre Nevruz Zerdüştlükte de vardı 12.000 yıllık bir geçmişe sahipti Semeni'nin tarihi izlerini bu dinde bulmak mümkündür. Bu inançta da Gök Tanrısı **Anu**, Toprak Tanrısı **Enlil** Su ve Bilgi Tanrısı **Ea** vardı. Kübra Aliyeva , "Halı ve El sanatlarında Nevruz",**Türk Dünyası'nda Nevruz Üçüncü Uluslar arası Bilgi Şöleni Bildirileri (18-20 Mart 1999 Elazığ)** Atatürk Kültür Merkezi, Ankara, 2000, s. 31-42

da söylenilemeyeceği göre sahiplenmenin izahı yeni açıklamaları gerektirecektir. Bu noktada Türk Kültür Coğrafyası ile Nevruz Kültür coğrafyasının örtüşükleri söylenilebilecektir.² Bu arada biz Türk kültürlü halklar tanımını ile ille de, ana dili Türkçe ve doğma dini muhakkak İslam olanları kastetmiyoruz.³

Nevruz-Zerdüştilik bağlantıları üzerinde ayrıntılı bilgi veren ve bu münasebetle Avesta üzerinde duran çalışmalar da yapılmıştır.⁴ Bu noktada belirlemenin yapılabilmesi için Zerdüş'tün milliyeti önen kazanmaktadır. O konudaki farklı fikirlerden birisi de Zerdüş'tün Azerbaycan'da, Azerbaycan Türkleri arasında ortaya çıktığı şeklindedir. Bu gerçek diğer halklarda tarihin evvelki dönemlerinde Yeni Gün bayramının olmadığı ve kutlanmadığı anlamına gelmez ki, yazar anılan çalışmasında bunlara da yer vermektedir.

Zerdüşti ile Türklük bağlantısı üzerinde yapılan çalışmaların olduğu bilinirken, Turanlıların Tura/Nevruz'undan hareketle de konu irdelenmiştir ki, bu boyutunun üzerinde ayrıca ayrıntılı durulabilir.⁵

“Nevruzdan önceki dört Çarşamba kutsal sayılmaktadır. Bu çarşambalar; ‘İlahır Çarşambaları/Yılın Son Çarşambaları’ denilmektedir. İlk Çarşamba ‘Su Çarşambası’, İkincisi ‘Od Çarşambası’, üçüncüsü ‘Yel Çarşambası’, dördüncüsü ‘Toprak Çarşambası/ Ahır Çarşamba/Son Çarşambası’ dır.⁶ Azerbaycan'ın Türk Kültürlü halklarında Hemşerilerde de Çarşambalar Hava Çerşembesi, Su Çerşembesi, Od Çerşembesi ve Toprak Çerşembesi olarak bilinir⁷ Çalışmamızın merkezine Ahır çarşambayı almış olmakla birlikte konunun açıklığa kavuşturulması adına diğer 3 çarşambaya da farklı vesilelerle değinilecektir.

Kuzey Azerbaycan'da Nevruz 20–21 ve 22 Mart'ta yapılır. Halk Nevruz'a Kırk gün kala bayram hazırlıklarına başlar. İlk Çarşambaya kadar büyük temizlik yapılır. Sayacılar uygulamalarını başlatırlar. İkinci Çarşambaya kadar zirai hazırlıklar tamamlanır. Arpa kuyuları açılır, erzakı bitenlere yardım edilir. Üçüncü Çarşamba/Su Çarşambasında özel drama şenlikleri sergilenir. Ahır Çarşamba/Son Çarşamba'da uygulamalar doruğa çıkar.⁸ Bu uygulamalar aynı zamanda Türk sahne sanatları hayatının tarihi köklerine ışık utabilecek halk kültürü verileridir.

Altay Türklerindeki “Kamlık Bayramı” olarak bilinen “Cılgayak /Yılbaşı Bayramı” ile Nevruz bayramının aynı olduğu üzerinde duran çalışmalar da yapılmıştır.⁹ Bu ve benzeri köprüler uygulananın merasimlerin yanı sıra, Türk dini hayatını hala yaşamında yansıtan

² Rusçadan çevirenler Yıldız Pekcan-Sevinç Öztürk, **Tarih ve Etnografya Açısından Nevruz**, Boğaziçi İlmî Araştırmalar Serisi, Ankara, 1993

³ Yaşar Kalafat, “Türk Kültürlü Halk veya Türk Kültür Coğrafyasına Dair” **10. Türk Devlet ve Toplulukları Dostluk ve Kardeşlik İşbirliği Kurultayı, Konuşma, Bildiri, Tutanakları ve Karar Metinleri, 18–20 Eylül 2006 Antalya Türkiye**, Ankara 2007. sf.34347

⁴ Hikmet Celkan, “Nevruz'un Tarihçesi”, **Türk Dünyası'nda Nevruz Üçüncü Uluslar arası Bilgi Şöleni Bildirileri (18–20 Mart 1999 Elazığ)** Atatürk Kültür Merkezi, Ankara, 2000, s. 427–448

⁵ Kamil Hüseyinoğlu, **Qedim Turan Mifden Tarixe Doğru**, Bakı, 2006

⁶ Mustafa Şenel, “Çıkmaz Ayın Son Çarşambası Deyimine Olumlu Bir Bakış” **Uluslar arası Türklük Bilgisi Sempozyumu (25–27 Nisan 2007-Erzurum)**

⁷ Yaşar Kalafat, **Türk Kültürlü Halklarda Halk İnançları Dedem Korkut Yukarı Eller**, Ankara, 2008 Berikan yayınları, s.72

⁸ Yaşar Kalafat, **Türk Kültürlü Halklarda Halk İnançları, Dedem Korkut Aşağı Eller**, Berikan yayınları, Ankara, 2008 s. 382

⁹ Nadya Yuguşeva, “İslâmiyet Öncesi Türk Dinî hayatı İçinde Nevruz'un Önemi ve İşlevi” **Türk Dünyası'nda Nevruz Üçüncü Uluslar arası Bilgi Şöleni Bildirileri (18–20 Mart 1999 Elazığ)** Atatürk Kültür Merkezi, Ankara, 2000, s.401–408

toplumlar, bayramın bizzat kendisinden hareketle günümüzle mitolojik dönem arasında bağ kurma bakımından önemlidirler

Haftanın dördüncü gününe isim olan Çarşamba diğer bazı hafta günleri gibi Farsça kelimelerden kök almışlardır. Nevruz Bayramı ile doğrudan bağlantılı olmayan bu ad alış Türkçeye o kadar güçlü yerleşmiştir ki, Farsça bu kelime etrafında gelişen sözlü kültür ürünleri bir hayli yekûn teşkil ederler.¹⁰ Bizim üzerinde daha ziyade duracağımız husus bunlardan Ahır Çarşamba/Son Çarşamba'dır. Bununla amacımız, Yeni Gün Bayramına Hz. Âdem'den, Hz. Nuh'tan Hz. Muhammed'den Hz. Ali'den hareketle, tabiat olayları ile ve destanlar şahit gösterilerek izah getirilirken, Ergenekon ve Kava Destanları ile bağıntısı üzerinde durulurken¹¹ Türk İnanç Sistemi itibariyle yerinin belirlenmesine katkıda bulunmaktır. Bu kimliği ile çalışmamız Esmâ Şimşek'in çalışması ile bazı bakımlardan örtüşmektedir.¹²

Çarşambalara dair verilen isimleri bir arada görebilmek tanımlama zenginliğimizden hareketle yeni çalışmalar yapılmasına yardımcı olabilir diye düşünüyoruz. İran'ın Karapapah Türklerinde dört Çarşamba'dan birincisi "**Yalancı Çarşamba**", ikincisi "**Doğrucu Çarşamba**", üçüncüsü "**Kara Çarşamba**", dördüncüsü "**Pay/ Hediye Çarşamba**" olarak bilinir. Birinci çarşambada gençler tepelerde ateş yakarlar, havaya silahla ateş ederler ve buna "**Çille Kovması**" denir. İkinci Çarşamba yok sayılır atlanır. Üçüncü çarşambada başsağlığına gidilir, mezarlıklarda hayırlar işlenir, yaşlı aileler ziyaret edilir, onlarla birlikte mezar ziyareti yapılır. Dördüncü çarşambada hediyeler verilir. **Baca- Baca, Şal Sallama, Nava, akarsuya gitme** merasimleri yapılır. Nevruz'da kış için muhafaza edilmiş, **milah** diye bilinen salkım şeklinde üzüm yenilir.¹³ Karapapah Türklerindeki Çille Kovma, anne ve bebekler için yapılan **Kırk Çıkarma, Kırk Uçurma, Kırklama** inançlarından tamamen bağımsız değildir.

Bu konuda derlenilebilmiş bilgiler açıklamamıza kesinlik kazandıracak yeterlilikte değildi. Ancak halk inançları verilerinden hareketle mevcut birikimin artmasına katkıda bulunmak mümkündür, diye düşünüyoruz.

Bu arada Eski Türk Dini İnanç Sistemi, Tanrıçılık veya Gök Tanrı Dini tanımları Türk mitolojik katmanlarındaki yegâne tabaka olmadığı gibi, Şamanizm de her zaman ve muhakkak Türklerin yegâne dinleri olmamıştır. Şamanizm'in coğrafya ve çağ bakımından Eski Türk inançları ile ilişkisi olmuştur. Eski Türk İnanç Sisteminin tepesinde Tanrı vardı. Ayrıca konumuzu yakından ilgilendirişi bakımından da od/ateş, su, toprak ve benzeri unsurlar etrafında oluşmuş kültürler ile atalar ruhu kültü oluşturuyordu.¹⁴ Bu konuda Esmâ Şimşek'in anılan çalışmasında açıkladıkları ile bizim değindiğimiz hususlar bir bütünü oluşturmaktadır.

Bizim arayışımıza ışık tutması bakımından en içerikli çalışma Güllü Yoloğlu meslektaşımızın çalışması olmuştur¹⁵ Yoloğlu bu çalışmasında çarşambalara verilen isimlerin sağlıklı olmadığını onlara Azat Nebiyev, Kamil Veli Nerimanoğlu, azize Hanım Caferzade

¹⁰ Abdulhalûk M. Çay, Türk Ergenekon Bayramı Nevruz, İlaveli Üçüncü Baskı, **Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü**, Ankara, 1989, s. 83–93

¹¹ Zeynelabidin Makas, "Türk Bahar Bayramı Geleneği ve Nevruz", **Türk Millî Bütünlüğü İçinde Doğu ve Güneydoğu Anadolu Sempozyumu**, (23 3 1990 Kayseri, Erciyes Üniversitesi Kayseri, 1992, s. 223–228

¹² Esmâ Şimşek, "Azerbaycan Türklerinde "İlahî Çarşembeler" ve Eski Türk Dini ile Paralellikleri" **Türk Kültüründe Nevruz V Uluslar arası Bilgi Şöleni Bildirileri (15–16 Mart 2002)** Diyarbakır) Ankara 2002, s. 162

¹³ Yaşar Kalafat, **Balkanlar'dan Uluğ Türkistan'a Türk Halk İnançları II**, Ankara 2007, Berikan yayınları, s. 62

¹⁴ Yaşar Kalafat, **Doğu Anadolu'da Eski Türk İnançlarının İzleri**, Ankara, 2006, 5.Bsk. Ebabel Yayınları

¹⁵ Güllü Yoloğlu, "Çarşambalar" www.kaspi.az/fevral/26/serbest.htm-.69k-

gibi araştırmacılar tarafından verilen isimler arasında birliğin olmayışından hareketle izah etmektedir. Ayrıca yapılan isimlendirmelerin çok kere “**ab-ateş, xak-bad**” su—ateş, **toprak-rüzgâr**” gerçeği ile bağdaşmadığı üzerinde durmaktadır. Bu dört unsura demir unsurunun da eklenmesi gereğine dair görüşlerini açıklamaktadır. arşambalarda yapıldığı ileri sürülenler ile halkın bu günlerde yaptıkları arasındaki farkları da sergilemektedir. Onun izahının merkezinde ısı, ısınmak, ısınmış olmak vardır ki bu olguyu da güneş objesine bağlamaktadır. İzahlarında kendi içerisinde ciddi tutarlılıklar örneklemektedir. arşambalara beşinci ve altıncı Çarşambaları ekleyen ve arşamba sayısını e indiren çalışmalardan misaller vermektedir. arşamba inancı ile illeler ve Hıdır Nebi inancı arasındaki inanç ve tarihlere tekabül bakımından bağlantı kurmaktadır. arşamba adlandırma ve sıralamasında anasırı erbanın esas alınmasının Fars kültür etkisinden olabileceğini belirtip “Trkn mifik tefekkr”ne uymadığını vurgulamaktadır. O’na göre makul arşamba sıralaması; **Yalancı arşamba, Haberci (Cıdırıcı, mjdecı) arşambası, l arşambası** (Kara arşamba ve ya l Bayramı”, **İlin-Ayın Axır arşambası** şeklinde olmaktadır ki tahlilleri mantıklı ve gerçekçi görünmektedir.

METİN:

Bu kısa kaynak irdelemesinden sonra metine geçilebilir. arşambaların nevrız takviminde sayıları sıralanışları başlayıp ve bitiş tarihleri yani süreleri belirlenmiştir. Bu dört arşambanın beherinden önce ve süresi kapsamında yapılacak ve yapılmasından kaınılacaklar belirlenmiştir. Bunlardan ilk ve son çarşambalar farklı önemlidirler. Azerbaycan’da bu çarşambalara “**sk**” de denir. Temizlik ilk arşambadan başlar, sayacılar pay toplar, arpa ve buğday kuyuları açılır. Semeni, hedik, gavurğa hazırlıkları başlar. Ayrı ayrı ele alacağımız Son arşambada, özel yemekler hazırlanır, tongalar kalanır, Yeddi Levin, Kapı Puma ve benzeri uygulamalara geçilir. Akarsudan gün doğmadan niyet tutularak getirilen ve “**İal Su**” denilen su ile uygulamalara geçilir. Su ve ateş üzerinden atlamak, ller için Kur’an okumak gibi uygulamalara geçilir.¹⁶ Azerbaycan’ın diğer kesimlerinde olduğu gibi Padarlar ve Karaçiler’de de **7 tongal** hazırlanır “Ağırlığım uğruluğum burada dökülsün” gibi sözler burada da sylenir¹⁷ Bu türden arşamba uygulamaları, çeşitli pişintiler/yemekler, mollaya Kur’an-ı Kerim okutmak, bacadan Torba salmak, Ocak kalamak bölgenin Türk kültürlü halklarından Lezgiler’de de vardır.¹⁸ Azerbaycan’ın Afşar Türklerinde “**arşamba Hatun**” un evlerin içine girip evlere mutluluk getirdiğine inanılır. arşamba günü hatunlardan birisi evin damına çıkar. Onun bir elinde demir bir şiş, diğer elinde gavurğa/kavurğa vardır. Damın zerine demirle bir dikedrtgen çizer. İkinci hatun kavurgayı damın üzerine eker gibi yapar ve “Bismillahirrahmanirrahim Allahmmeselli Ali Muhammed. Allahu Teala İnşallah Nuri Muhammed ve İbrahim devleti ve uzun ömür ve beden sıhhatini tüm komşulara inayet eylesin. Yoksullara devlet, zenginlere keramet versin, âmin) der. Kavurgalardan bir avuç evin bacasından aşağıya, bir avuç tavla ve ahırların bacasından aşağıya, bir avuç kibleye doğru damdan aşağıya döker. Tarlalar niyetine bir avuç da havaya serperken ‘kurdun kuşun payı’ der. Bu uygulamayı bütün haneler yaparlar. Daha sonra aksakallar toplanıp yas evlerine giderler, onları yastan çıkarmaya çalışırlar. Yaşlıların, ev sahiplerine hürmeten evin damında ateş yakarak yastan çıkma teklifini kabul ettiklerini gösterirler. Yaşlıların yaktığı bu ateşi gören komşular sabaha kadar tüfek atarlar.¹⁹ Bu dramada “**Sultan Nevruz**” kavramının yanı sıra bir de “**arşamba Hatun**” u görüyoruz. Ayrıca şükran duygularını anlatabilmek için ateş

¹⁶ Abdülkadir Yuvalı, Nevruz Bayramı ve arşamba Günleri” **Nevruz**, Yayına Hazırlayan S.Tural, Atatürk Kültür Merkezi, Ankara, 1995, s. 54–61

¹⁷ Yaşar Kalafat, **Türk Kültürlü Halklarda Halk İnançları Dedem Korkut Yukarı Eller**, Ankara, 2008 Berikan yayınları, s.89

¹⁸ Yaşar Kalafat, **a.g.e.** s. 101

yakılmış olması da ateşin iyisine duyulan minnet anlamında manidardır. Kibleye dönmüş olmak ise inancın İslamî bir kimlik de kazanabildiğini göstermektedir.

Azerbaycan coğrafyasının Türk kültürlü halklarından Talişlerde erkekler mezar ziyaretini **Cuma** ve **Çarşamba** günlerinde yaparlar²⁰ Irak'ın Türkmen bölgesinde, Kerkük ve Çevresinde Çarşamba günü yağmur yağarsa bütün hafta yağmur yağacağına inanılır²¹ Moğollarda cenaze defni pazartesi Çarşamba ve Cuma günleri yapılır.²² Azerbaycan Türklerinde kısmet tahmin etme evlilik yaşını belirleme fallarının hemen hemen hepsi ahır Çarşambada açılır. Bu gece yenilen **elmanın** soyulan kabukları yastığın altına konularak muhtemel nişanlının rüyada görüleceğine inanılır.²³ Rızkların Ahır Çarşamba'da dağıtıldığı inancı Azerbaycan'da olduğu gibi Doğu Anadolu'nun ana dili Zazaca olan Türk kültürlü halklarda da vardır.²⁴ Erbil'deki **Baba Gulgul** ve Kars'taki **Celal Baba** ziyaretlerine Çarşamba günleri gidilir²⁵

Bu tür verileri ele almak, bunları inanç etimolojisi itibariyle anlamlandırmak bizi mitolojik döneme taşır mı? Çarşamba verilerinden hareketle mitolojik döneme bir seyahat yapılabilir mi? Bu arayış uygulanmakta olan Çarşamba dolayısıyla nevrüz inanç ve amelleri bize mitolojik kimliğimizle karşılaştırma imkânı verir ise ve bu karşılaştırmalardan bazı sonuçlar çıkarılabilir ise nevrüzün tabir caiz ise dip tarihi çıkarılmış olabilir. Bu konuda yaşayan örneklerin en canlıları bakımından en büyük laboratuvar Güney ve Kuzey Azerbaycan ve onun yakın coğrafyasıdır. Anadolu inanç coğrafyası itibariyle ise, büyük ölçüde A.Haluk Çay'ın ilgili çalışmasıdır.²⁶ Bu çalışmayı, bizim daha evvel ve daha sonra konuya dair derlediklerimizle, Nevruz şöleni bildirimleri ile ikmal ettik

Mart ayının 21'ine bir ay, dört hafta kala her Çarşamba bazı uygulamalar yapılır. İlahır Çarşamba geçmiş yılın çirkinliklerinin geride bırakılıp yeni yılın kutlamaları olarak bilinir.²⁷ Nevruz'un dört çarşambasından **Ağ Çarşamba/Ahır Çarşamba** ve **Kara Çarşamba** arasındaki diğer iki Çarşamba ile birlikte dört çarşambadan Ahır Çarşamba ile Kara Çarşamba aynıdır. Kara Çarşamba'nın kara sıfatı alış kışın henüz tamamen çıkmamış oluşu ile soğukların sürpriz yapabilecekleri ile izah edilirken, ölü bayramı, yas ile de bağlantılıdır. Bu çarşamba'nın diğer adı aynı zamanda "**Goduk Kırtı**" dır. Sıralı temizlikler evlerin içi dışı bahçeler ve benzeri yerler diğer iki çarşambada yapılmışken, bir seri temizlendikten sonra Kara Çarşambada Goduk/merkep yavrusu ve manda kırkılır, tıraş edilip temizlenir.²⁸ Bu safhaları sözlü kültüre yansıyış biçimleri ile ayrı ayrı ele almaya çalışacağız.

Anadolu'da birçok yerde olduğu gibi Van-Erciş'te Mart ayının ilk çarşambası Kara Çarşamba olarak bilinir. Bu gün daha ziyade kadınların bir arada toplu yemek yeme günü olarak bilinir. Yılın bolluk içinde geçmesi yemek hazırlığının ve yenilmesinin çok oluşu ile

¹⁹ Yaşar Kalafat, **Türk Kültürlü Halklarda Halk İnançları Dedem Korkut Yukarı Eller**, Ankara, 2008 Berikan yayınları, s. 118

²⁰ Yaşar Kalafat, **a.g.e.** s. 179

²¹ Yaşar Kalafat, **Türk Kültürlü Halklarda Halk İnançları, Dedem Korkut Aşağı Eller**, Berikan yayınları, Ankara, 2008 s. 372

²² Yaşar Kalafat, **a.g.e.** s. 333

²³ Yaşar Kalafat, **a.g.e.** s. 269

²⁴ Yaşar Kalafat, **a.g.e.** s 279

²⁵ Yaşar Kalafat, **a.g.e.** s 217

²⁶ A.M.Çay **a.g.e.**

²⁷ Tamilla Aliyeva, "Nevruz Halk Dramaları" **Türk Dünyası'nda Nevruz Üçüncü Uluslar arası Bilgi Şöleni Bildirimleri (18-20 Mart 1999 Elazığ)** Atatürk Kültür Merkezi, Ankara, 2000, s. 42-51

²⁸ Zeynelabidin Makas, **Türk Kültüründe Nevruz**, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul, 1987

izah edilir Kars'ta "**Baca Baca Gezme**" daha yoğun görülür. Gezen çocuklara meyve türü ikramlarda bulunulur.

Tunceli'de Kara Çarşamba'da erkekler alınlarına **kömür karası** sürerek akarsulara girip bu karartıları temizlerler. Sulara karşı dua ve niyazda bulunurlar. Bu uygulamada da su ve od kültleri bir arada yer almıştır.

"**Kabir-Üstü**" inanç ve uygulamaları Ahır Çarşambadan evvelki son Salıda yapılır. Kars bilhassa Tuzluca yöresinde bu uygulama "**Ölü Bayramı**" olarak bilinir. Ahır Çarşamba/ Son Çarşamba hazırlıkları, Salıy Çarşambaya bağlayan gece başlar. Yerel inanç dilinde bu gün için "**Tek Gün**" "**İlin Ahır**"i denir. Bu uygulama Şii-Caferi İnançlı Müslüman halkta olduğu gibi Varto ve yakın çevresindeki Alevi-Bektaşî İnançlı Müslüman halkta da az-çok farklı zenginlikte yaşamaktadır. Mehmet Şerif Fırat eserinde bu inanç içerikli uygulamanın Eski Türk inançlarının bir devamı olduğu kanaatindedir.²⁹ Bu tespiti "**Atalar Kültü**" ile ilişkilendiren halkbilimi araştırmaları da vardır ki bize göre itibar edilecek bir görüştür. Atalar kültü muhakkak ve sadece atalara tapınma ile izah edilemez. Atalar kültü daha ziyade canın bedenden ayrılışı ile her şeyin bitmediği, ölümden sonra da bir hayatın varlığı, ölenler ile bilhassa öldüğü sanılanlar ile yaşayanlar ilişkisinin devam ettiği inancının da bir tezahürüdür. Atalardan himmet beklemek İslam'a göre **şirk** kapsamında olmakla beraber, muayyen kutlu olduğu kabul edilen dini bayramların arife günlerinde kabirleri ziyaret semavî dinlerde bu arada Müslümanlıkta da vardır. İslam'da kabir ziyareti daha ziyade ölümü hatırdan çıkarmamak amaçlı olmakla beraber, geçmişleri Kur'an okuyarak yad etmek bir hayır ve hasenat işidir de. Bu noktada ölü bayramı, dirilerin bayramından evvelki, yani arife günü yapılan bir ziyaret konumundadır. Küsler dâhil büyük küçük herkesin görüştüğü fakir ve öksüzlerin de arandığı bu günlerde ölümlerle de adeta hal-hatır edilmiş olunur. Ölü Bayramı'ndaki mezarların onarılmaları, ölümü hatırlatacak maddi nesnelere algılandığı sürece **şirk** kapsamında mütalaa edilmemelidirler. Alevi-Bektaşî inançlı Anadolu kültür coğrafyasında, Varto havalisinde Ölü Bayramında fakir fukarayı da kapsayacak şekilde toplu ve münferiden mezarlıklarda yenilir içilirken, aynı inançlı Anadolu'nun batı kesiminde ise zaman zaman mezarların üzerine su ve yiyecek konulduğu da bilinir. Bununla murat yolu düşüp ihtiyaç duyana Allah rızası için hayır işlemek hizmet vermektir. Bu inanç başka bir formatta Sünnî inançlı kesimde de yaşamaktadır. Mezar ziyaretinden evvel ve sonra sadaka verme türünden hayırlar işlenir, mezarlıklarda çocuklar öncelikli olmak üzere, insanların sevinmeleri sağlanır. Ayrıca mezarlara "**suluk**" denilen kuşların ve böceklerin su içmeleri için özel yerler yapılır. Bu konu benzeri örneklemelerle uzatılabilir.

Bu uygulama sadece ve tamamen İslamî hayır işleme ile de izah edilemez. Yenilen yemeklerden Kur'an okunduktan sonra mezarların üzerine dökülmesi ve bunun mezardaki şahsın hayrına olacağını düşünmek bir noktada saçıdır da. Eski Türk İnanç Sisteminden tanıdığımız **su saçısı**, **toprak saçısı**, **orman saçısı** gibi saç türlerinden bir **saçı** olduğu da Söylenilebilir.³⁰ Bu saçılarda toprağın ormanın suyun ruhu mutlu edilmekte ondan adeta şefaet, bereket, şifa beklenilmekte verebileceği cezadan korunmak istendiğine inanılmaktadır. Buradan mezara yapılan saç bahsine gelince mezardakinden yani ruhundan korunma veya yardım alma teması gündeme gelir ki İslam'a göre şirktir. Zira yardım istenecek ve yardımı verecek olan sadece Allah'tır. Bizim araştırmaya çalıştığımız husus Nevruz'daki inanç ve uygulamaların İslam'ın terazisinde tartıp yerini belirlemek değildir.. Biz, Nevruzdaki inanç unsurlarından yola çıkarak Mitolojik döneme bir yolculuk yaparken İslami geçit ve

²⁹ M.Ş. Fırat, **Doğu Anadolu ve Varto Tarihi**, Ankara, 1981, IV. Bsk.

³⁰ Yaşar Kalafat, "Çorum ve Çevresi Merkezli Türk Kültürlü Halklarda Saçı", **Osmanlı'dan Cumhuriyete Çorum Sempozyumu**, 23-25 Kasım 2007, Çorum, 2008, s.1139-1149

güzergâhları haliyle yok saymadığımız için ara açıklamalar yapmaktayız. Bu arada “**Yerin Ruhu/iyesi**” veya “**Odun, Ateşin Ruhu/İyesi**” Kişioğlu ölürken bedeni terk etmiş olduğuna inanılan ruhu, Âdem’e Allah’ın ruhundan üflediği anlamda ruhu veya örnek olmak üzere Ahmet Yesevî Hazretlerinin ruhaniyeti, belki ortaklıkları var olmakla beraber tamamen aynı şeyler değillerdi. Halk inançlarına göre göçmüş ulu zatların ruhları zikreden cinlerin zikirlerini görebilir ve yaşayan ulu zatlar göçmüş ulu zatlarıyla ruh gözleri vasıtasıyla görüşüp konuşabilirler.

“**Gabir/Kabir üste getme/gitme**”de evvelce olmazken şimdilerde mollalar da katılmaktadır. “Ölülerim adına gazan asmak” o ölünün veya ölülerin ruhuna yemek hayratı vermek demektir. Şamların/mumların yakılması, ruhların ışık vasıtasıyla gelip evleri rahat bulup dönebilmeleri içindir. Gece yakılan ateşlerin de izahı bu şekilde yapılmaktadır. Ruhun “azıp” geri dönmesi istenilmez, böyle hallerin ailede bir felakete yol açabileceğine inanılır ve “**Ruh Azması**” olarak bilinir. Bu gecelerde yâd edilen merhumun adı çekilmez/ismi söylenilmez. Ondan “rahmetli” bahtsız” “ikbalsiz” şeklinde bahsedilir.³¹ Sevdiği insanları ziyarete gelen ruhlar aziz bulduğu kimselerini ziyaret etmiş olur. Ziyaret eden de o ailenin azizi, muteber, itibarlı, sevgili bir mensubudur. Ziyaret edilenleri gamlı, kederli mutsun görür ise, onun da mutsuz döneceği inancı vardır. Onun mutsuz dönmesi istenilmediği için ev halkı mutlu tablolar sergiler. Onun haneye gelişini kolaylaştırma için o gece için pencereler açık bırakılır.³²

Ateşin, güneşin, suyun, ataların ruhuna yapılan tazim Kamlık inancılık hüküm sürdüğü Altaylarda hala varlığını devam ettirmektedir. Günümüzde Altay Kişi bu bayramda en saygın en yaşlı olana kutsal **od/arç**’ı yaktırır ve bu esnada;

“Dört toluklu taş ocak
Dört kindikli ot ene
Ak külün yastangan
Ak calbştu ot ene
Odız baştu ot ene
Çıydi bolzo bışırgan
Tondı bolzo erikten”

“Dört taraflı taş ocak
Dört göbekli ateş ana
Ak külü yastangan
Ak alevli ateş ana
Otuz başlı ateş ana
Çiğ olsa pişiren
Buz olsa eriten” denir.³³

Kuzey Azerbaycan’da varlığını sürdüren ateş kültü ile Eski Türk İnançlarını canlı olarak yaşatan Tuva Türklerinin inançları arasında da ciddi bağların bulunduğu tespit edilmiştir ki, bunlar ateş kültürünün muhakkak Zerdüştlük inancından gelmemiş olduğunu gösterir. Azerbaycan’da **Ölü Çarşambası** olarak da bilinen **Gara Bayram**’da ocaktan koku çıkarmak amacıyla ateşe yağ et atılır. Ant içilirken “bu ocak hakkı”, “Bu ocağa kör bakım ki”, “bu köz gibi gözüm ağarsın ki” “Ocağın sönsün”, “Od olmayan yerden tütsü çıkmaz” denir.³⁴

Tuva Türklerinde ölünün yedinci ve kırk dokuzuncu günlerinde muhakkak ateş yakılır. Bununla amaç öbür dünyada ölünün yolunun aydınlatılmasıdır. Tuvalı avcılar avdan evvel ateşin sahibi/ruhundan yardım ister avdan onun ruhuna bir pay ayırır ateşin etrafında tavaf

³¹ G.Yoloğlu, a.g.m.

³² Kaynak Kişi; Saadet Şihaliyeva

³³ Nadya Yuguşeva, “İslâmiyet Öncesi Türk Dinî hayatı İçinde Nevruz’un Önemi ve İşlevi” **Türk Dünyası’nda Nevruz Üçüncü Uluslar arası Bilgi Şöleni Bildirileri (18–20 Mart 1999 Elazığ)** Atatürk Kültür Merkezi, Ankara, 2000, s.401–408

³⁴ Güllü Yoloğlu, “Tabiat Kültü Ateş, Nevruz ve Şamanizm”, **Türk Dünyası’nda Nevruz Üçüncü Uluslar arası Bilgi Şöleni Bildirileri (18–20 Mart 1999 Elazığ)** Atatürk Kültür Merkezi, Ankara, 2000, s.391–399

edercesine dönerler³⁵ Tuva Türklerinde ateşe yemek saçı yapıldığı en makbul saçının **süt saçısı** olduğunu diğer tespitlerden de biliyoruz.³⁶

Saha Türklerinin **Isıakh Bayramı**'nda tören alanına yarım ay şeklinde genç Ak Ağaçlar dikilir Alanda ateşler yakılır ve bu ateşler tören bitinceye kadar söndürülmez. Akşamdan yere kırmızı serpilir yakılan ateşle geçmiş yılın kötülüklerinin yok edildiği gelecek yılın güzellikleri müjdelenmiş olduğuna inanılır.³⁷ Altay, Tuva ve Saha gibi Tanrıçılık inancının hala yaşamakta olduğu Türk kültür bölgelerinden Nevruz örnekleri almak mitolojik döneme yapılacak yolculuğa ışık tutabilir diye bu örneklemelere yer verdik.

Altay Türklerinde ateş, güneş ve ayın bir parçası olarak bilinir **Ülgen**'in onları gökten gönderdiğine inanılır.³⁸

Bu noktada, “ (...)Şimdi olduğu gibi, yaratılan her gece, kendi gündüzünden önce yaratılmıştır. Dolayısıyla da Zulmet Geceleri; cematın, nebatatın, hayvanatın ve insanatın gündüzlerinden önce yaratılmış gecelerdir.”³⁹ “(...) Şimdi olduğu gibi oluşturulan her insan, bir önceki insandan en az bir vasıf kâmidir.”⁴⁰ Mitolojik dönemden günümüze geçen zamanın uzunluğu düşünülünce anlaşılma hiç de zor olmayabilir. “Âdemlerin aynı ilah tarafından güdülmesi nedeniyle aynı ilaha ve birbirlerinin benzeri olan İlahî düzene bağlılıkları vesilesiyle (...)”⁴¹ İzah zor olmayacaktır. “Dinler farklı sistemlerdir sistemlerin getirileri farklı olduğu için, birbirlerinin aynısı olmazlar. Dinler sadece aynı feyiz kaynağında; yani aynı Allah'ta birleşirler (...)”⁴²

Ahır Çarşamba'nın aldığı isimlerden “**Tek Gün**” üzerinde durulup inanç etimolojisi yapılamaz mı? Türk költürlü halklarda sayılardan 13 uğurlu kabul edilmez bu günün takvimdeki adı “**katır doğuran Gün**”dür. Sayım yapılırken bu rakam atlanır söylenmek istenmez. Herhangi şekilde bu sayıya talep olunmak istenilmez. Tek oluşu ile bir ilişkisi var mıdır? Toplu sünnet yapılan çocuk sayısı tek ise dökülecek kanın sayısını çifte çıkarmak için bir horoz kesilir. Cenaze ikramların da yemek tabağının tek, toy ikramlarında ise çift olması istenir. Bununla toyların devamı gelsin yasların sonuncusu olsun denilmiş olunur. Tek-çift ilişkisinin inanç boyutuna dair başka örnekler de bulunabilir. Ahır Çarşamba/Son Çarşamba neden “Tek Gün”dür.

Ahır Çarşamba'nın tek gün olarak nitelenmesi ve on üç veya 31 ile ilişkilendirilmesine karşı çıkan görüşler de vardır ve oldukça yaygındır.. Bu görüşü benimseyen çevre on üç ve otuz biri ebcetle izah etmekte ve Türk költürüne sonradan sokulduğunu düşünmektedirler.⁴³

Türklerde ateşe selam verme, ateşin önünde ant içme gibi uygulamalar vardı. Ancak İran Költüründe olduğu gibi ateşe tapma yukarıda da belirtildiği gibi yoktur.⁴⁴

³⁵ Güllü Yoloğlu, a.g.e.

³⁶ Yaşar Kalafat, **Türk Költürlü Halklarda Türk Halk İnançları Dedem Korkut Ak Koyunlu Coğrafyası**, Ankara, 2008, Berikan Yayınları, s. 171

³⁷ Yakup Deliömeroğlu, “saha Türklerinde Isıakh Bayramı”, **Nevruz ve Renkler**, Ankara 1996, s. 129–133

³⁸ Abdulkadir İnan, **Tarihte ve Bugün Şamanizm, Materyaller ve Dokümanlar**, Ankara 1986, s.67

³⁹ Sabahattin Güngör, Kevn'in Üç Vücudu” Bandırma, 2008

⁴⁰ A.g.e.

⁴¹ A.g.e.

⁴² A.g.e.

⁴³ Kaynak Kişi; Zeynelabidin Makas

⁴⁴ Bahattin Ögel, **Türk Mitolojisi, c.II**, Ankara 1995. s. 509

Iğdır'ın Şii-Caferi İnançlı Müslüman Türk halkında "Kara Çarşamba" yas alameti olarak anılmaktadır. Çarşamba günleri "hayır iş"leri olarak bilinen bazı işler yapılmaz. Mesela kız istenmez, düğün yapılmaz, bu günde ana rahmine düştüğüne inanılan yaramaz, düzenbaz, edepsiz, saygısız kimselere "**Çerşembe Garışığı/Karışığı**" derler. Bu çevrede çarşamba en kötü ve uğursuz kabul edilen gündür. Diğer bütün günlerde hayır işleri yapıldığı halde bu gün yapılmaz. Çarşambaya muzip bir dille "**Şerşembe**" denildiği de olur.⁴⁵ Bu görüşe Ehliman Ahundov katılmıyor olmalı ki, o söz kesiminin bu günde yapılmasının hayırına inanıldığı belirtmektedir. Ona göre kısmet bağlama ve kısmet açma işleri de daha ziyade bu güne rastlatılır. Anlaşılabilen kadarı ile bugün tersliklere açık olumsuzluklara gebe bir gün olduğu için muhtemel bir olumsuz gelişmeye karşı teptir olmak üzere bugün özellikle tatlı dilli olmaya ve kırıcı olmamak için özen gösterilmelidir. Halk arasındaki;

"Ne sen gel,
Ne yılın ahır çarşambası" sözü ile kastedilen budur.⁴⁶ Bu söz adeta;

"Ne Şam'ın şekeri,
Ne Arap'ın kara yüzü" gibi bir ifade biçimidir.

Güney Azerbaycan Türk Kültür coğrafyasında "Kara Çarşamba" tanımlaması pek yoktur Çarşamba bayramdır. Kara Bayram, yas bayramı anlamında kullanılır. Bu gün mukaddes gün olarak bilinir. Nikâhların Çarşambada kıyılması istenir. Çarşambaya ölü yasa rastlamış ise yas ertelenir. Kara Çarşamba Güney Azerbaycan Türklerinden sadece Karapapak Türklerinde bilinir ve uygulanır. Bayram ayı ikinci Çarşamba kara bayram sayılır., od yakıldıktan sonra mezarlılara gidilir.⁴⁷

Tasavvuf bilginlerine göre renklerle tanınmaları halinde sıralamada en güçlü nur, Siyah/Kara Nurdur⁴⁸ Bitlis'te de "Karaçarşambaya gelesin" inancı vardır.⁴⁹ Karaçarşambaya gelmek, onun tarafından cezalandırmak olmalı, Nitekim "**karalara gelesin**" ifadesi de alkış değil kargıştır. Ancak uyarı alabilmek, yarılmış olmak için sadece kara güçler değil ak güçler de etkilidirler. Erenler himmet ederler.

Bu arada olmayacak bir şey anlatılmak istenirken, "**Çıkmaz ayın son Çarşamba günü**" denir. Çıkmayacak ay olmayacağı için onun son çarşambası da olmayacaktır. Biz bu konulu çalışmamızda daha ziyade "Mücerretlik" üzerinde durmuştuk⁵⁰

Mustafa Şenel bu konuyu incelediği çalışmasında; ("Çıkmaz ayın son Çarşambası" yılın bilinen, belirli bir zamanıdır. Bu zaman dilimi ile işaret edilen, Nevruzdan (21 Mart) önceki Çarşamba günüdür. "**Çıkmaz Ay**" ifadesi ile de ayın, başka bir aya çıkmadığı anlatılmıştır. Çünkü Nevruzla birlikte yeni bir yılın başlaması söz konusudur. Dolayısıyla "çıkılmaz ay" yeni bir aya değil, yeni bir yıla çıkmaktadır, ulaşmaktadır.) demektedir ki bu açıklama belki deyim için yeterlidir. Bize göre batını anlamı da vardır. Bize göre konu üzerinde tekrar durulmalıdır.

⁴⁵ Kaynak Kişi; Seyfeddin Altaylı

⁴⁶ Ehliman Ahundov, **a.g.e.** s.434

⁴⁷ Kaynak Kişi; Eli Beranzade

⁴⁸ Kaynak Kişi; Sabahattin Güngör

⁴⁹ Yaşar Kalafat, **Türk Kültürlü Halklarda Halk İnançları, Dedem Korkut Aşağı Eller**, Berikan yayınları, Ankara, 2008 s. 152

⁵⁰ Yaşar Kalafat, "Pirden Bürüye", **I. Tomarza Sempozyumu, 19-22 Haziran 2008 Kayseri**

Kara Çarşamba ile sözlü kültürümüzde geniş bilgi birikimi vardır. Bu konuda Ali Berat Alptekin'in çalışmasında geniş bilgi bulabiliyoruz.⁵¹

Bilmecelerde;

“El obada addanar
Şirin olar dadlanar
Gâh attanar, yelenler
Gâh alışar oddanar

Alkış/Dualarda;

“Azar-bezarın ahır çerşenbede galsın”
“Ahır Çerşenbe muradını versin”
“Ahır Çerşenbe’de uğrun üzüne gülsün”,

Gargışlar/Beddualarda;

“Ahır Çerşenben gara gelsin”,
“Ahır Çerşembeye galmayasan”⁵²

Bu bulgularda Ahır Çarşamba; hastalık türü istenmeyen halleri hıfz edebilen, murat verebilen, uğur sağlayan bir koddur. Bayramın kara gelsin veya bayrama kalmayasın gargışları/kargışları emsal alınır ise o bir bayramdır.

Çarşamba içerikli “**Çarşamba Pazarı**”, **Çarşamba Karısı**”, **Çarşamba Duvarı**” gibi mahiyetini tam belirleyemediğim deyimler hatırlıyorum Çarşamba Pazarı sözünü Azerbaycan’dan hatırlıyoruz. Çarşamba karısı sanırım çok gezen hanımlar için denirdi. Çarşamba duvarı da Mahkeme duvarı bir gibi asık suratlar veya benzeri yüzler için denirdi.

Ahır Çarşamba mum yakılır, ahır Çarşamba günü evden ateş, kibrit, gazyağı, ekmek verilmez, Ahır Çarşamba günü akşamdan erken yatılmaz, sabah erken kalkılıp evin bir köşesinde lamba yakılır. Evin bir köşesine kazan asılır. **Kazan**, Türk kültürlü halklarda isi, ters çevrilmesi, asılması, ödünç verilmesi ile bir simge oluşturmuştur.

O gece dam-bacada **tongal/tonkal/tonkar/tonku** denilen ateşler yakılır bu ateşlerde yakmak için kıştan sap-samandan artan iri parçalar da kullanılır. Kars yöresinde bu tütsülemeye “**Gırç**” denir.⁵³ Tütsüleme Türk kültürlü halklarda kötü gözden ve bir takım görünmeyenlerin fenalığından korunmak ve zararından kurtulmak için evlerde işyerlerinde resmi ve özel merasimlerde sık sık yapılır Bu münasebetle öncelikle **üzerlik** yakılır. Üzerlik yakılması etrafında sözlü edebiyat geliştirilmiş ve üzerlik adeta bir kültür kotu oluşturmuştur.⁵⁴

⁵¹ Ali Berat Alptekin, “Atasözü Bilmecesi ve Halk İnançlarının Nevruz’a Yansıması” **Türk Dünyası’nda Nevruz Üçüncü Uluslar arası Bilgi Şöleni Bildirileri (18–20 Mart 1999 Elazığ)** Atatürk Kültür Merkezi, Ankara, 2000, s.53–60

⁵² Ali Berat Alptekin, **a.g.e.**

⁵³ A.M.Çay, **a.g.e**

⁵⁴ Yaşar Kalafat, “Bahçelievler Örneklemeleri İle Türk Kültürlü Halklarda Üzerlik İnancı ve Uygulamaları”, **Bahçelievler Kültür Sempozyumu**, 15 Ocak 2009

Ahmet Caferoğlu tongalı evin dışında yakılan ateş olarak niteleyip, Eski Türk İnanç Sistemindeki “**Ateş Kültü**” ile ilişkilendirirken⁵⁵ A.H.Çay kelimenin etimolojisi üzerinde durmaktadır.⁵⁶ Bize göre kelime yığmak yığınakla ilgili olabilir. Sobayı galamak, yakacakları uygun şekilde yığmaktır. Keza **tezek galağı, ot galağı, kerpiç galağı** da, kerpiç, tezek ve otların oluşturdukları yığınlardır. Nitekim gala/kale de bir yığıntı tepelik deyimlidir? “Bir gangal soğan” tanımlaması yeşil soğanı değil kuru soğanın kellesini, topuzunu anlatır. Kangal köpeği de iri başı ile bilinir. Ton’un, don ile ilişkisi var ise, bize göre bu ilişki ısının düşmesi sonucu oluşan dondan ziyade, donuna girmek, görünümünü almak anlamında olmalı

Ahır Çerşembe’de/Çarşamba’da söylenen iki mahnıda

“Çepere çeper doldu gel,
Çepere guşlar gondu gel,
Dolagsız gezen oğlan,
Dolag tamam oldu gel.

Aştıg dolag altına,
Halın dodag altına,
Sen ağaç ol budağ sal

Biz de dolağ altına⁵⁷ geçen iki ifade arayışımız bakımından anlamla olmalı. Burada kış çıktı uyanma, canlanma, birleşip çoğalma mesajı ile keza bu temayı destekleyen aile olan ocak kurma mesajı vardır. Nitekim toylardaki “**Bey Şahı**” çok kere 7 veya 9 budaklı ağaçtan yapılırken beher budağına bir şirni/tatlı asılır ve onu taşıyanın hayır dua alma niyetiyle “here bir Allah desin” komutu üzerine toya katılanlar hep bir ağızdan “Allah, Maşallah” der, çiftlere balalı ve sağlıklı mutlu hayat dilerler.⁵⁸

Azerbaycan bilmecelerine Ahır Çarşamba;

El obada addanar
Şirin olar daddanar
Gâh attanar, yelenler
Gâh alışar, oddanar, şeklinde yer alır.

Tongal yığınının altından çocuklar bir tünel açarak karşı tarafa sürünerek geçmek için uğraşırlar. A.Alpaut bu uygulama ile Türklerin Ergenekon’dan çıkışı arasında bir bağ kurmaktadır.⁵⁹

Türk kültürlü halkların halk inançlarında âlem değişmek denilebilecek bir inanç ve bu inançla ilgili uygulamalar vardır. **Delik Taş**’ın deliğinden geçilir ve yakın zamana kadar köy ve kasabalarının yakınında mistik güç izafe edilen delikli taşlar vardı. Halen **Hacı Bektaş Veli** ve Yedi Uyurlar gibi kutsal kabul edilen mekânlarda ovuğunun bir tarafından diğer tarafına geçilen kayalar vardır. Bu taşlarla ilgili olarak günahkârların geçemeyecekleri, geçebilenin cennete gideceği şeklinde açıklamalar yapılır.

⁵⁵ Ahmet Caferoğlu, *Azerbaycan Yurt Bilgisi*, C.I, s.217; Zikreden A.M.Çay a.g.e. s. 84

⁵⁶ A.M.Çay, *a.g.e., a.g.y.*

⁵⁷ Ehliman Ahandov, *Azerbaycan Halk Yazını Örnekleri*, haz. Semih Tezcan, Ankara 1978, s. 434

⁵⁸ Müjgan Üçer, “Anadolu Selçuklularının Taş bezemelerindeki hayat ağacı Motifi ve Kültürümüzdeki Yeri”, *I. Uluslar arası Türk Tıp Kongresi 10. Ulusal Türk Tıp Tarihi Kongresi Bildiri Kitabı Cilt 1 Ed. Ayşegül Demirhan Erdemir vd. 20–24 Mayıs 2008 Adana*, s. 69-84

⁵⁹ Aziz Alpaut, “Bozkurt Bayramı”, *Çınaraltı*, 27 Mart 1943, S. 79, s.6; Zikreden A.H.Çay a.g.e. s.85

Tunceli’de Kara çarşambaya ait bir uygulamada yabancı bir gül boyuna yerilerek esnetilir ve ondan bir yay oluşturulur. Bu yaydan hastalar öncelikli olmak üzere sorunu olan herkes geçer ve böylece selamete ulaşılabacağına inanılır. Bu esnada “Bizi kurtardığın bugünün hürmetine bize şifa ver denir.”⁶⁰

Edip Yavuz’un⁶¹ dediği ve Haluk Çay’ın katıldığı gibi Bozkurt-Yol göstericilik bağlantısı mitolojik bir veridir ve bu gerçeğe birçok Türk destanı şahitlik yapabilmektedir

Bu uygulamanın farklı bir şekli de Toros Türkmenleri ve anadili Kürtçe olan bazı Doğu Anadolu Aşiretlerinde esnetilmiş **kurtağzı** derisi ile yapılır⁶²

İsmet Alpaslan’ın verdiği bilgilere göre, Ağrı’da Kara Çarşamba’da kutlamalarında çocuklar baca ve duvarlar çubuklarla çizerek, “Kada belâ dışarı devlet içeri” şeklinde kora oluştururlar. Sonra evdeki insan sayısınca bacaya taş dizerler. Bu taşlardan beheri ailedeki bir ferdi temsil eder. Ertesi gün bu taşların altında kırmızı bir böcek aranır kimin taşının altından bu böcek çıkar ise o kişi ailenin o yılki şanslısı sayılır. Bu türden uğur vericinin izlerini aramak Hıdır Ellezde Hıdır için de söz konusudur. Ayrıca Kurt izinin aranılması ve bulunması halinde uğura yorumlanması da

Esasen bu geçiş ile zararlı olabileceğine inanılan kara iyenin zararından korunabilmek için onun güç alanından çıkmak arayışı vardır. Geçilebilen yeni yerle, o yerin koruyucusu olduğuna inanılan gücün, güç alanına, koruması altına girilmiş olunur.

Nevruz oyunlarından “**Kurt Oyunu**” avcının kızını kurt donuna bürünerek bir kişi kaçıtır. Avcı kurdu yaralar ve aralarında görüşmeler yapılır. Yaralanan kişinin tedavisinin gün doğmadan akarsudan alınan su ile olacağını avcıdan öğrenen kişi kızının yerini söyleyeceğini açıklar ve avcıyı kızının bulunduğu mağaraya götürür. Orada karşısına çıkan bir kurt, avcının kurt donuna girmiş kızıdır. Bu kurt tekrar kıza dönüşür ve kişi ile kız evlenirler. O gün bayram olur Bu bayram Nevruz bayramıdır.⁶³

Anadolu halk inançlarında ulu zatların **kurt donuna** girebildiği gösteren örnekler vardır. Ayrıca Destanlardaki **Kurt Ana** ve **Kurt Ata** kavramlarını don değişme ile izah eden çalışmalar da vardır.⁶⁴

Nevruz-Kurt, Nevruz-Hıdrellez ve Kutlu gün ve gecelerde kutun izi arama konusunda halk hikâyelerinde ve bazı tarihi verilerde de bir kısım bilgiler bulunabilir.⁶⁵

⁶⁰ A.M.Çay, a.g.e. s126

⁶¹ Edip Yavuz, **Tarih Boyunca Türk Kavimleri**, Ankara, 1968 s. 426

⁶² Yaşar Kalafat, **Türk Kültürlü Halklarda Halk İnançları I Türk Halk İrfanında Kurt**, Lalezar, Ankara 2007

⁶³ Azad Nebiyez, a.g.e.

⁶⁴ Yaşar Kalafat, a.g.e.

⁶⁵ Nerin Köse, Türk Halk Hikâyeleri “İt Başlı Ulus Efsanesi konusunu incelerken; insanlarla olağanüstü varlıkların ihtiyaçlarından doğan kahramanlar üzerinde durmakta, Tepe Gözün bir çobanla peri kızının birleşmesinden dünyaya geldiğine işaret etmektedir. Bu arada iye olarak da bilinen halkın ruh veya (batılı bazı kaynakların bunlara ilah da dedikleri bilinen) ilahların varlıklarına yer vermekte “yer-su” ya da yer vermektedir. dir. “Atilla dönemine kadar gelmiş; Türk mitolojisini e etkilemiştir. Ancak Gök-Türk Devletlerindeki, **Sır Tarduşlar**’ın atalarının ‘**kurt başlı bir insan**’ olması ile eski Türklerin sık sık akın yaptıkları bölgelerin ilk coğrafyacılar tarafından ‘it başlı insanların yaşadığı yerler’ olarak değerlendirilmenin, bu inancın yerleşmesindeki rolünü de unutmamak gerekir.” “...Şerif Hızır/Sarı Saltuk, rivayete göre ‘**Kıl Barak**’ olarak adlandırılan bu yaratıklar birbirlerine yapışık halde yaşarlar ve söyledikleri anlaşılmazdı. Nitekim Sarı Saltuk’un onların dillerini anlaması da Hızır’ın verdiği elmayı yemesiyle gerçekleşir demektir. Yazar elmanın halk hikâyelerinde yer alan çocuk edinme inancının üzerinde de durmaktadır. (Nerin Köse, “İt Başlı Ulus, Efsanesi ve Türk Halk

Kurt-Bozkurt imgesinden yola Hidrellez-Nuh Tufanı Azerbaycan Türk mitolojisi içerisindeki yerine işaret eden ve bu bulguların genel Türk mitolojisi içerisindeki yerine işaret eden çalışmalar da yapılmıştır ki bütün bunlar arayışımız bakımından önemli ilmeklerdir. Tekrar, tekrar irdelenerek yeni anlamlandırmalara ulaştırılacaklardır.⁶⁶

Bu uygulama, tonga'ın alt tünelden geçme uygulaması sözlü edebiyat ürünlerinde de yaşamaktadır. Ayvaz, **Köroğlu**'nun gücünü kabul ettikten sonra onun koltuğunun altından geçmiştir. Halk inançlarında örneğini gördüğümüz bir diğer misal de yeni gelinin ilk gününde kaynanasının başaklarının arasından karşı tarafa geçmiş olmasıdır. Bu uygulamadan sonra yeni hanım, hanım ananın hükümlerini kabul etmiş onu ana bilmiş ve onun korumasını kabul etmiş olur. Keza yenilen pehlivan yenen pehlivanın koltuğunun altından geçer. Bu tür örnekleri çoğaltmak mümkündür. Tutukluk yapan tüfek sahibinin avı bol olsun diye genç kızın göğsünün üst kısmından sokulup eteğinin altından çıkarılır. Beşiğe konulmadan evvel bebek beşiğin bir tarafından alınıp karşı tarafına geçirilerek tekrarlanan bir uygulamaya tabi tutulur. İsmet Çetin'den dinlediğimiz bu örnekte de Sivas yöresinde **minberin** bir tarafındaki oyuktan çocuklar geçirilip diğer tarafından çıkarılmak suretiyle onlar için şifa umulurdu.

Buradan, tonganın altından açılan tünel, bu tünelden karşıya geçebilme gayreti ile Nevruzun sağlık, mutluluk, bereket, kismet ve benzeri konularda dilek ve temenniler bayramı olduğuna geçilebilir Ateşin koruyuculuğuna olan inanç bilinirken bu koruyuculuk çok kere görünmeyen kötülöklere ve kötölük yapıcılara karşıdır. Bu münasebetle ateşin üzerinden atlanılır. Bilhassa hayvanlar iki ateş arasından geçirilirler. Ateşin etrafında dönölür. Bu uygulamaların çeşitli yöntemleri vardır. Tünel-tangal bağlantılı bu tespit ateş kültüne farklı bir derinlik daha kazandırmıştır. Etrafında dönmek diğer bir ifade şekli ile **tavaf** da Türk kültürlü halklarda bir kùltürdür. Daha ziya ulu kişilerin ulu makamların etrafında dönölür. Başına dönme, aşına döndürme ve etrafında dönme bağlantılı inanç uygulamalarıdır.⁶⁷ Etrafında dönölün od/ateş ile etrafında dönölün pirin mahiyet bakımından farkları yoktur. Nitekim birçok yerde **Od Piri** vardır. Bu konuya tekrar dönülecektir. Ayrıca üzerinde durulması gereken diğer husus ise, halk inançlarında yerin altı, **alt dünya** teması da vardır.

Nevruz ve ateş bağlantılı inanç ve uygulamalar diğer örneklerde de görülebileceği gibi bu kadarla sınırlı değildir. Ayrıca ateş muhakkak ve sadece eski Türk inançlarında kùlt oluşturması itibarı ile önemli değildir. Ateş **Zerdüşt** inancının merkez öğelerindedir. Bir Nevruz inanç ürünü olan Kara Çarşamba'nın Gök Tanrı İnanç Sistemi ile olabilecek

Hikâyeleri”, **Araştırmalar I**, Ankara, 1996, s. 83–93.) Bu münasebetle bizim üzerinde durmak istediğimiz husus, halk inançlarında peri de bir dişi cin türü olarak düşünölmüş ve cinlerle insanların çiftleştikleri hatta çocuk sahibi olduklarına dair hususlar vardır. Bu tespitlerle Kurt Ata ve Kurt Ana inancına bir boyutun daha getirildiğini düşünöyoruz. Diğer taraftan tasavvuf bilgini Türkologlar da bu türden ruh olarak yansıtılan inançların esasen cinlere ait olduğu kanaatindedirler.

⁶⁶Nahçıvan'dan yapılmış bir efsaneye göre, Hz. Nuh'un gemisindeki ikişer ikişer alınan hayvanlar tufanda boğulurlar. Nuh'un oğullarından Türk isimli birisi babasının istemi üzerine hayvanlardan koyun ve koçu olarak bir adaya iner. Her taraf su ile kaplı olduğu için Türk adadan dışarıya çıkamamaktadır. Bir gün Türk koyunlarından birisinin parçalanmış olduğunu görünce pusu kurup suyu geçerek gelen karartının bir kurt olduğunu görür. Boz renkli olan bu kurt koyuna saldırınca Türk onu karşılar. Kaçan kutru takip eden Türk kurdun geçerek geldiği suyun hiç de derin olmadığını görür. Kurt'u takip ederek adadan çıkıp suyu geçerek karaya ulaşabileceğini görür. Kurtarıcı olarak gördüğü kurdu bayrağına sembol yapar. (Prof. Dr. Muharrem Caferli, **Nahçıvan Folklor Materyalleri Esasında Folklor ve Etnik Millî Şuur**, Aktaran Alpertunga Altaylı, Kùltür ajansı yayınları, Ankara, 2007, s.12-13

⁶⁷Yaşar Kalafat, “Diyarbakır ve Çevresi Örnekleri İle Halk İnançlarında Tavaf/Dönme” **Osmanlı'dan Cumhuriyete Diyarbakır**, editörler Bahaeddin Yıldız-Kerstin Tomenendal, t.C. Diyarbakır Valiliği, Ankara 2008, s. 453–463

bağlantıları üzerinde dururken ve buradan hareketle od/ateş üzerinde yoğunlaşırken bu unsurun Zerdüşizm'deki yerinin farklılıkları ile belirlenmesi gerekecektir.

Sözlü kültürde yer alan tekerlemeler, maniler, şarkılar, ölçülü sözler, dua ve beddualar tefekkürün mahiyetini ortaya koyarken sistemin yapısına ve işleyişine dair de bilgi verilir. Dua kime yapılmaktadır, kimler aracı kılınmaktadır. Ara güçler ve bunların rollerini nelerdir gibi hususlarda kurt ile ilgili açıklamalarda olduğu gibi fikir edinmek mümkündür. Örnekleme gerekir ise;

Su Çarşembesi/Çarşambası Töreni'nde;

“Sel çapar, su çapar,
Bir günah işledim,
Gel onu tut apar.
Sel coşar, su coşar,

Gel apar, gel apar”⁶⁸ denilirken akarsuyun günah taşıyarak günahlıyı günahsız kılmakla görev aldığı anlatılmakta günahlının günahını affettiği açıklanmamaktadır. Başka bir ifade ile su görevlidir. Aklayan değil aklamada vasıta olandır.

Bir halk anlatımına göre, yavru balık anne balığa bana suyu anlat der. Annesi de bana suyun dışında kalan bir şeyi söyle sana suyu anlatayım demiş.

Bu gözlükle Semeni'ye de bakılabilir. Seni ile ilgili değişlerde;

“Semeni sakla beni,
İlde göyerderem seni

.....”⁶⁹ İfadesindeki saklamak, korumak muhafaza etmek anlamında olmakla beraber “Allah saklasın” anlamında mıdır, yoksa pir inancında olduğu gibi pir vasıta kılınarak kadir olana sığınmak mıdır?

Zerdüşizm'in Türk mitolojik geçmişindeki yeri nedir. Türk mitolojik geçmişi muhakkak eski Türk inanç Sisteminden hareketle mi anlamlandırılmalı? Tabii ki hayır. Bizim bu konudaki çalışmalarımız konuya yeterince hulul edebildiğimizi göstermemektedir. Zerdüş Coğrafyasının Türk kültür coğrafyası ile örtüşüyor olması, aynı toprakların Türk halkına vatan olmaları bu inancın Türk mitolojik kimliğinin bir parçası olması gerçeğini düşündürür. Şunu biliyoruz ki, od/ateşin her iki inanç sisteminde fonksiyonları farklı idi.

Tongalın yakılmasından sonra üzerinden çok kere 7 defa tekrarlanan atlanılmadan evvel atlayanlar **niyet** tutarlar. Bu niyet tutularak yapılan atlamaya hastalar ve çocuklar da yardım alarak katılırlar. Azerbaycan'ın Büyük Türk Şairi Bahtiyar Vahapzade'nin “Mübarek” şiirinde;

“.....
Tongalar yandırılın,
Üstünden tullanak biz,
Babaların ruhunu,

⁶⁸ A.Nebiyev, a.g.e.

⁶⁹ A.Nebiyev, a.g.e.

Oddan geçip anak biz⁷⁰ demektedir ki halkın arasında yaşayan inanç ve onun edebiyata yansımış şeklinde; ateş; mübarek, niyet tutularak talepte bulunulan ve bu münasebetle ataların ruhunun şad olması sağlanan bir unsurdur. Diğer tarafta pir etrafında yapılan tavaflarda pire getirilen kimse yaşlı, bedenen özürlü ve yaşça çok küçük ise ona da oddan atlamada olduğu gibi yardım edilir. Halk arasında yaşamakta olan atalar ruhunu şiirlerine tema olarak aldığını Vahapzade'nin diğer şiirlerinde de görüyoruz.

Od Çarşambasının diğer isimler, **Üsgü Çarşamba, Üsgü Gecesi, İkinci Çarşamba, Addı Çarşamba**'dır. Bu çarşambada da bayram uygulamaları güneş doğmadan çıktıkları dağ tepelerinde ve insanların halka oluşturmaları şeklinde yapıldıkları bilinmektedir. Burada Godu Han'a Seslenilir. Anadolu'da Godu Godu ilahileri daha ziyade yağmur dualarında bilinir. Gerçi yağmur güneş bağlantısı da bilinmektedir. Bu noktada Han olan bir Godi, Hatun olan bir **Çömçe** ve Sultan olan bir Nevruz vardır.

Yel Çarşambası; Kürek oynatan Çarşamba, **Yelli Çarşamba, Külekli Çarşamba, Heyder Çarşamba** olarak da bilinir. Yeller de, **Kara Yel, Ak Yel, Hezri/Yeşil Yel, gilever/kırmızı yel** olarak bilinir ve bunların etrafında da inançlar gelişmiştir. Yel Çarşambasında söğüt ağacının yerlere kadar eğildiği inancı ve bu gece Yel Baba'nın çağırılışı ile uygulamalar vardır⁷¹ ki Sünni inançlı Anadolu Müslüman kesimde kadir gecesi bütün kahinatın secde halinde olduğu bu gece söğütlerin başlarının yerlere değdiğine inanılır. Bu inancı belgeleyen anlatılar vardır.

Torpag/Toprak Çerşembesi/Çarşambası; Ahır Çarşamba, Yer Çerşembesi, Çerşembe Süri gibi isimlerle bilinirken burada da karşımıza Toprak Hatun çıkacaktır.⁷²

Diğer Çarşambalarda yapılan bütün uygulamaların tümü Ahır Çarşamba'da da vardır. **Od Çarşamba**'nın merasimleri arasında **“Azer”, “Şehriyar”, “Sedde” “Azerkan”** ve benzerleri vardır.⁷³

A.M.Çay **Kapı Pusma**'daki şirin söz söyleme inancını Atalar Kültü ile izah etmektedir. Bugün ataların hanelerine geldiklerini çoluk çocuklarının bayramı nasıl geçirdiklerini öğrenmek istedikleri için evlerde tatlı söz söylemeğe çalışır şeklinde izah etmektedir.⁷⁴ Anadolu'da Cuma akşamları pişi, helva gibi güzel kokular çıkarılır ve Kur'an-ı Kerim okunurken, itiş kakıştan dedikodudan özellikle kaçınılır. Bu gecelerde geçmişteki ecdadın evleri ziyaret ettikleri mutlu dönmeleri için evi güzel görmeler gerektiğine inanılır. Bu gecede yaramazlık yapan çocuklar deden veya baban pencereden bakıyor kapıdan duyuyor diyerek uyarılırlardı. Bazen de Cuma gibi kutlu gecelerde soğan türünden koku veren yiyeceklerden özel olarak kaçınılır ve “Melekler gelmez” denirdi.

Bütün bunlara rağmen od/ateş hiçbir zaman Allah yerine konulmaz, Allah'la eş tutulmaz, kadiri mutlak olana duyulan iman geçmişin izlerini taşıyan bazı tutumlara rağmen, bütün bu uygulamaların üzerindedir. Halkın kültür derinliklerinde eski inanç İslami dönemde daha ziyade folklorik bir öge olarak varlığını mitolojik dönemin canlı izlerini yansıtarak sürdürür.

⁷⁰ A.M.Çay, a.g.e. s.85

⁷¹ Esmâ Şimşek, a.g.e.

⁷² Esmâ Şimşek a.g.e.

⁷³ Esmâ Şimşek a.g.e.

⁷⁴ A.M.Çay a.g.e. s.93

Tangal'ın üzerinden atlanırken söylenen tekerlemelere dair de A.H.Çay geniş bir tarama yapmıştır. Bunlardan;

Ağrım uğrum tökülsün

Oda düşüp **kül** olsun” denilirken ateş yakarak, kül ederek uğursuzluklara ve ağırlara ve benzeri hallere yol açan amili ortadan kaldırmaktadır.

Ağırlığın, uğursuzluğun dökülmesi için söylenen bu tekerlemeleri biz çocukluk yıllarımızın geçtiği Kars Çayı'ndan biliyoruz. Çimip sudan çıkınca bu tür sözleri muhakkak söyledik ki, bu uygulama halen Kars'ta bebeğin **Kırk Banyosu** yapılırken uygulanır. Böylece suda olduğu gibi ateşte de aklayıcı paklayıcı koruyup kollayıcı bir muhteva aranır.

“Yansın alov saçılınsın,

Benim bahtım açılınsın” denilirken de ateş **baht** açıcı olarak görülmekte ateşin etrafa saçılması da baht açmış olmanın nişanesi olarak görülmektedir ki, burada bir fal, **ateş fahı** vardır. Ateşin yanış şekline bakılarak Türklerin fal açtıkları bilinmektedir.⁷⁵

Tuvalar ateşle fal bakarlar. Mesela koyunun kürek kemiğini ateşin üzerine tutar, kemik isle örtüldükten sonra, üzerinde oluşmuş çizgilerden geleceği okurlar⁷⁶

Tongalın külleri ile ilgili uygulamalar da inanç içeriklidirler. Bu küller

“Bolluk içeri, böcek dışarı

Devlet içeri böcek dışarı” denilerek evin damlarından evin içine” süpürülür⁷⁷

Süpürge, süpürme ve süprüntü ile ilgili inançlar üzerlik kadar olmasa bir hayli yaygındır. Bu inancın uçları arasında da od, bereket, geleceği tahmin, şifa, nazardan koruma ve gibi unsurlar vardır⁷⁸. Zibiller ve çöpler çok kere içeri doğru değil dışarıya doru ve gün batmadan evvel süpürülürler. Süpürülenler ateş külü olunca ve bu ateş Nevruz Tongalına olunca inancın mahiyeti değişmektedir.

Külle ilgili inançlar da keza ateş/Ocak kültü bağlantılı olarak Göktürk dönemine, Gök tanrı İnanç Sistemine kadar uzanmaktadır.

Türkler ocaktaki ateşi söndürmeyerek ateşe olan tazimi ömür boyu sürdürürlerdi. Ateş ocak içinde küle gömülerek uyutulurdu. Kül ateşin koruyucu, belki de koruyucu iyisi olarak kabul ediliyordu. Külde “saklanan yeniden ateş yakmaya hazır halde muhafaza edilen kohlara nispetle, ailede son çocuğa “**kül**” adının verildiğine ihtimal verilmektedir “**Kül Tiğın**” ve “**Od Çiğın**” adlarının da son çocuk oldukları inancı ile ad olarak verildiği görüşü de vardır.⁷⁹ Ev yetmediği zaman büyük çocukların evden ayrılıp ana-babanın ve evin en küçüğe kaldığı eski Türk âdetidir Bu inanç ve uygulama Türk kültür coğrafyasından Rumeli'de de

⁷⁵ Yaşar Kalafat, “Hatay ve çevresi Örnekleriyle Türk Kültürlü Halklarda Fal İnanç”, **VII. Hatay Tarih ve Kültür Sempozyumu (11–12 Nisan 2008 Hatay)**

⁷⁶ Güllü Yoloğlu, “Tabiat Kültü Ateş, Nevruz ve Şamanizm”, **Türk Dünyası'nda Nevruz Üçüncü Uluslar arası Bilgi Şöleni Bildirileri (18–20 Mart 1999 Elazığ)** Atatürk Kültür Merkezi, Ankara, 2000, s.391–399

⁷⁷ A.Ahundov, **a.g.e.** s.26–27

⁷⁸ Yaşar Kalafat, “Antalya Yöresi Örnekleri İle Türk Kültür Coğrafyasında Süpürge İnanç”, **20. Yüzyılda Antalya Sempozyumu**, 22–23 Kasım 2007, Akdeniz Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi, Yayına haz. Doç. Dr. Mustafa Oral, Antalya, 2008, s.259–266

⁷⁹ A. Temir, “Türkçe Kül Tiğın ve Moğolca Od Çiğın Adları İle İlgili Tartışmalar Üzerine”, **Şükrü Elçin Armağanı**, Ankara, 1983, s. 293–29

yaşamaktadır. Kül-Tigin, **Ocak Prensi** anlamında olsaydı şurada veya burada bir Türk boyunda yaşardı. En küçük çocuk hanede kalıp anneye ve babaya bakıyor ki en genç olan en küçükler oldukları için. “Kafkasya ve Anadolu’da ocağı tüttüren oğul” deyimi vardır.⁸⁰ Balkanlar ve Anadolu Türk kültür coğrafyasında karın ağrısının tedavisi için evin en yaşlı hanımı tarafından hastaya **kül suyu** içilirdi. Ufak bir ipucu da Anadolu’da bazı yerlerde **küle**, baca demektir. Kül-Ocak bağlantısı insanı kâmile giden yolda tasavvufta da geniş yer tutar

Mevlana demiş ki; Hamdım veya Tigin’dim Piştim Od Tigin oldum, Yandım Kül-Tegin oldum⁸¹ denilebilirken

“Serhatlı Lem’in benim halımsın
Canımın cananı selvi dalımsın
Unutursan beni sen bir zalımsın
Çevirme ateşim küle güzelim”⁸² de denilebilmektedir.

Kırgız Türklerinde Neoruz Bayramı’ndaki temel merasimlerden birisi de “**Arđıç Tütsüsü**” çıkarmaktır. Türk kültür coğrafyasının bu bölgesinde tek ardıca “**Mezar**” denir kutsal yer olarak bilinir. Ölülerin ruhu için ateşe yağ atmak, ateşe aş yedirmek olarak bilinir ve koku çıkarmak da “**Çıt Çıgarı**” olarak tanımlanır⁸³

Bacalardaki tongal küllerinin evin içine süpürülmelerinden sonra honçaların etrafında oturulup Yenigün manileri söylenilir. Daha sonra sıra en az yedi çeşitten oluşan **Çarşamba Yemeğine** sıra gelir. Ayrıca yedi çeşit meyve karıştırılarak ev sahibi tarafından konuklara paylaşılır. İkramların arasında özel türküleri ile de bilinen **Semeni** ve onun bir türü olarak bilinen **Berte** de yerini alır. Bazı yörelerde bu geceye **Yeddi Levin Gecesi** denilirken bazı yörelerde ise bu tarih birkaç gün oynayabilir. Şehriyar bu konuyu dile getirirken;

“Bakıcının sözü, sövü, kağızi
İneklerin bulaması, ağzı,
Çerşembenin girdekânı övizi” diyerek dile getirecektir.⁸⁴

İğdir ve yöresinde bu gecede akarsularda kız ve erkek tanrıdan bir dilekte bulunarak soğuk suda yıkanır ve en az 3 defa suya batır çıkarlar

Ahır Çarşamba’da “**Ateş Topları**” yapılır. Ateş Topu bir telin ucuna gaz yağına batırılmış çaput parçası ile yapılır ve bu bez yakılarak tel havaya doğru fırlatılır. Avluların dış duvarlarına da keza gazyağına batırılmış yakılmaya hazır sopaları ile çaput bezleri iliştilir. Havaya silahla ateş edilir. Bazı yörelerde mesela Derbent ve Kuba üzerlik yakılır ki buna “**Pülenberi**” denilir gelecek yılın nasıl geçeceğini tahmin için fallar bakılır. Açılan fallardan “**Kapı- Kapı**” “**Kapı Pusma**”, “**Kapı Basma**”, “**Kulak Asma**” olanlar kapılardan içeride konuşulanların dinlenilerek anlamlandırılması şeklinde bir geleceği tahmin işlemidir. Dinlenildiğini bildikleri için ev halkı güzel şeyler söylemeye özen gösterirler. Dinleyenler de iyi anlamlar çıkarmaya çalışırlar.

⁸⁰ S. Güngör, **Tasavvuf Mektupları**, 2008 Burhaniye

⁸¹ S. Güngör, **a.g.e**

⁸² Sait Küçük **a.g.e.** s.64

⁸³ Gülzura Cumakunova, “Kırgızların Nooruz Kutlamaları”, ”, **Türk Dünyası’nda Nevruz Üçüncü Uluslar arası Bilgi Şöleni Bildirileri (18–20 Mart 1999 Elazığ)** Atatürk Kültür Merkezi, Ankara, 2000, s. 75–79

⁸⁴ A.M.Çay **a.g.e.** s.87

Bir fal türüde bir tas su ve 7 anahtarla açılan faldır ki bu kere içerdeki fala bakanlar dışarıdaki birilerini dinleyerek uyduklarını anlamlandırırılar. **Anahtar** ve **kilit** Türk kültürlü halklarda geleceği tahmin, büyü yapmak ve büyüü bozmak için çok kullanılır. Birçok yerde kilit kapılarak akarsuya atılır. Niyet tutup akarsuya anahtar da atılır. Mezar-ı Şerifte Hz. Ali'nin türbesinde bir madeni mil üzerindeki kilitlerden hareketle niyet tutulduğuna şahit olmuşuk. Böyle bir tespiti de İran-Gürgen şehrindeki bir çeşmede gözlemiştik. Üsküp Makedonya'da tekkelere kismetlerinin açılmasını isteyen bekâr kızların kilit okutup koyduklarını biliyoruz. Divriği Ulu Cami'de Cuma Salasından evvel keza bekâr kızların kismetlerini açılması için kilit açtırdıklarını tespit etmişik. Derbent Kırklar Mezarlığında **Açar Piri** vardır.

Tan yeri ağarınca kadar devam eden bu uygulamalara mealen de olsa deyinmeğe kalkmak Çarşamba inancından hareketle mitolojik derinlik arama amacından ayrılıp Bu bayramdaki uygulamaları anlatmakla zamanı ve mekânı doldurmuş olacağız.

Vasf-ı hâl uygulaması da tamamen su kült ile ilgilidir. O gün, gün doğmadan evvel genç kızlar çeşmeden getirdikleri su ile bir evde toplanır bu suyu koydukları bayda/leğende iğne ve pamuk arcılığı ile sevdalı gençlerin murat almaları konusunda bir tür fala bakarlar. A.M.Çay'ın tespitlerine göre Kars'ta bu uygulamaya “**Çile Çıkarma**” denir. Kars'taki uygulamada kız ve erkek birlikte bu işlemi yaparlar ve kullanılacak su akşamdan bir erkek çocuğuna aldırılarak hazırlanır. Bunun farklı bir uygulama şekli de “**Suya Yüzük Atma**”dır.⁸⁵ Çile/Kırk çıkarmak Çileden/Kırtan çıkmak, Kırkını Dökmek, Ananın Kırkı, Balanın Kırkı Karı Kırk, Kırkını Okutmak, Kırklı Olmak, Kırkının Karışması ve benzeri tanımlamalarla bir bütün oluşturur. Azerbaycan'ın Padar Türklerinde Kırk Basması rahatsızlığının tedavisi iki Çarşamba arasında yapılır.⁸⁶

Ağrı'da genç kızlar abdest alıp 7 ihlâs suresi okuduktan sonra buzunu kırdıkları akarsudan aldıkları uyun başında toplanırlar.⁸⁷

Nahcıvanda da genç kızlar gün doğmadan akarsudan su alıp evlerine getirilirden kismet açılması için ondan içer, onunla banyo yapar ve bereket getirsin diye o suyu evin/odaların anlamlandırılabilir. Dört bir bucağına serperler. Bu yöremizde gün görmemiş suya, Ham su denir ki, ham olmak, hiç kullanılmamış olmak başka bir amaç için niyetlenilmemiş olmak da inanç içerikli bir uygulamadır. Toprak saçma da olduğu gibi bu da bir saçı türüdür. Bu uygulamada da suya giderken ve bilhassa gelirken konuşulmaz. Konuşmamak bir nefis terbiyesi bir özveridir. Erbil yöresi Türkmenlerinde adak olarak üç veya beş gün konuşmamağa niyetlenilir. Bazen mesela erkek çocuğunun olması için anneler “Kırk kapıdan konuşmadan dileneceğim” demiş olabilir. Yemekten içmekten vazgeçmek gibi konuşmamak da bir özveridir. Büyüklerinin bilhassa erkekleri yanında konuşmamak yani “**ses saklamak**” bu açıdan da anlamlandırılabilir.

“Ses saklama”nın bir şeklini de Ağrı'da “**Konuşmadan Yayık Yayma**”dır. Kara Çarşambaya bir gün kala yayık için hazırlanan malzeme o gün konuşmadan yayığa doldurulup yaymaya başlanır ve sonra ürün ikram edilir. Bu işlem boyunca ilgili hanım hiç konuşmaz.

⁸⁵ A.M.Çay a.g.e. s.90

⁸⁶ Yaşar Kalafat, **Türk Kültürlü Halklarda Halk İnançları Dedem Korkut Yukarı Eller**, Ankara, 2008 Berikan yayınları, s.86

⁸⁷ A.M.Çay, a.g.e. s.128

Kuzey Azerbaycan'da Çarşamba günü evin büyüyü sabahleyin erkenden kalkar hiç kimse ile konuşmadan ellerini una bular, unlandırır ve evin duvarlarına vurur. Böylece evin bereketinin artacağına inanılır.⁸⁸

Su Çarşambası'nda sabahleyin erkenden bir kız ve oğlan akşamdan yanan tongal'ın külünü heç ne danışmadan/hiç konuşmadan yakındaki çaya, arka, bulağa apararlar/götürürler, onları suya atar ellerinde götördükleri tasla aldıkları suyu evlerine getirirler.⁸⁹ Bu çarşambanın diğer adları **Ezel Çarşamba, Evvel Çarşamba, Gözel Çarşamba, Sular Nevruzu** veya **Gül Çarşambası**'dır.⁹⁰ Bu isimlerden Sular nevruzu tanımlanması farklı bir mesaj içeriyor olmalı. Adeta kutsiyeti veren nevruzdur da bu adlandırmada Nevruz suda tecelli etmiştir.

Yeni yılda her şey tazelenirken ilk tazelenenin sular olması inancı da suda bir canlılığın olduğu inancını düşündürüyor. Bu su ile yara tedavi edilmesi de bu sağaltma yöntemidir. Türkeçare olarak bilinen halk ilaçlarında bu sudan yararlanılır. Çocuğu olmayan kadının başına bu sudan kırk tas su dökülür. Bu günde korkan kimsenin başına 3 tas sağdan 3 tas soldan su dökülür. Korkan ve herhangi şekilde bayılmış olan kimsenin tedavisinde bu sudan yararlanılır.

Bugün anılan suyun etrafına halka olunur ve;

“Sel çapar su çapar
Bir günah işlettim

Gel onu tut apar” gibi hikmetli olduğuna inanılır şeyler söylenir ki, su günah apan yani aklayan paklayandır. Esmâ Şimşek'in ifadesi ile “sudan yardım isteme vardır”⁹¹ Araştırmacı bazı sahipli çeşmelerin “**Yılan**” veya “**Arap**” dan sahiplerinin olduğunu belirterek su iyesine vurgu yapmanın yanı sıra bir de Su Tanrısı **Aban**'dan söz etmektedir. Bu isim muhtemelen su iyesinin veya suda yaşadığına inanılan bir iyenin ismi olmalı. Biz daha evvel “Suyun melaikesi” “Suyun Ayşe'si Fatma'sı” “**Suyun Ruhü**” gibi tanımlamaları Borçalı'dan yapmıştık. Nitekim Esmâ Şimşek, Azat Nebiyev'in derlemiş olduğu “**Suyun Nesibesi**” isimli efsaneyi özetlemektedir. Buna göre saldırıya uğrayan Kara Han, kara çay'ın kenarına giderek derdini ona anlatır. Çay ilkin kükrer bulanır şırıldayarak akar ve kara han'a nasihatte bulunur. Nasihatinin sonunda “Kalanları Su Tanrısı Korusun” der. Keza kükreterek, çağlayarak akıp gider.⁹² Bu arada dedem Korkut çağman çağman kayalardan çıkan su ile Salur kazan'ı konuştururken “Karabaşım kurban olsun suyum sana” diyecektir.⁹³

Ateş ile ilgili uygulamalarda olduğu gibi suyun da üzerinden niyet tutularak atlanır. Büyük şairi şehriyar “**Heydar Baba**” isimli eserinde bu esnada genç kızların söylediklerini şiirleştirmiştir.;

“Atıl matıl Çarşamba,
Bahtım açıl Çarşamba”

⁸⁸ Yaşar Kalafat, **Türk Kültürlü Halklarda Halk İnançları, Dedem Korkut Aşağı Eller**, Berikan yayınları, Ankara, 2008 s. 383

⁸⁹ G.Yoloğlu, a.g.e.

⁹⁰ Esmâ Şimşek, a.g.e.

⁹¹ Esmâ Şimşek, a.g.e.

⁹² Azad Nebiyev, **İlahır Çerşembe**, bakı, 1992, zikreden Esmâ Şimşek, a.g.e.

⁹³ Muharrem Ergin, **Dedem Korkut Kitabı I**, Ankara, 1989

Ehliman Ahundov yaptığı bir tespiti A.M.Çay zikretmektedir. Bu tespite göre niyetli kızlar bu esnada başparmaklarına bir ip bağlar, birkaç defa suya atladıktan sonra bu ipi kesip suya atarlar.⁹⁴

Türk kültürlü halklarda bağ-bağlanma ve bağlı olmak-bağdan kurtulmak bir kod oluşturmuştur. **Bağ** bir büyü türüdür. Bağlanmamak için bir takım uygulamalar vardır. Daha ziyade genç çiftler evlenmeden evvel bağlanırlar. Ayrıca hastalıklardan korunmak ve kurtulmak için de bağ yapılı ve açılır.⁹⁵ Çok bilinen bağ türlerinden birisi de **kurtağzı bağlamaktır**. Bağlı damat bağı açılincaya kadar murat alma konusunda başarılı olamazken, ağzı bağlı kurtta ağzı açılincaya kadar saldıramaz, zararlı olamaz.⁹⁶ Bağ muhakkak düğün atarak değil başka yöntemlerle ve değişik araçlarla da yapılır. Kerem İle Asla aşk destanında kara Keşişin Aslı'ya yaptığı gömleğinin düğmelerini bağlayarak ilikleyerek kendisine bağlamak suretiyle Kerem'e kavuşmasını önlemektir.

Erzurum Hıdrellez manileri'nde;

“Ağlama yar ağlama

Elde ne var ağlama

Kısmet bağlayan Allah

Birgün açar ağlama”⁹⁷ denilirken kısmeti açan ve kapatan iradenin Allah'ta olduğu anlatılmaktadır. Nevruz ve Hıdrellez'deki uygulamalar çok kere karışmış ve adeta aynileşmemişlerdir. Azerbaycan Türk halk inançlarındaki **Tuzlu glik** yenilerek kısmetin rüyada görülebileceği inancı Erzurum'da Hıdrellezde uygulanır ve ismi **Tuzlu Ekmek**'dir. Bu ekmeği yiyip yatan kimse yatmadan evvel;

“Yastığı karışladım uçtan uca

İçinden çıktı üç hoca

Biri hece,, biri cüce, biri koca

Kaderim kısmetim ne neyse

Rüyama girsin bu gece” der.⁹⁸

Kurtağzı Bağlamak Türk kültürlü halklarda daha ziyade yabanda evcil bir hayvan kaldığı zaman onun zarar görmemesi için yapılır ve hayvan ahırına dönünce de açılır. Kurtağzı bağlamanın yıllık umumi tedbirler arasında yer aldığını Tunceli Karaçarşamba dua uygulamalarında görüyoruz. Bu uygulamada, bir ucuna çaput bağlanmış gül dalı alınmakta ve bu esnada, “Ey Ulu Rayber/rehber! Ey yol gösterici! Bugünün yüzü suyu hürmetine sürülerimize dokunma şeklinde dua edilmektedir.”⁹⁹

Bizim Türk kültür coğrafyasının 30–40 kadar farklı bölgeden tespitini yapmış olduğumuz kurtağzı bağlama uygulamasında kurdun ağzı kurttan daha güçlü bir varlıktan çok kere Kur'an okuyarak Allah'tan evcil hayvanları haklarını korumak adına yardım istenilerek

⁹⁴ A. M.Çay. **a.g.e.** s.91

⁹⁵ Yaşar Kalafat, “Alanya Yöresinde Kilit-Bağ Kilitlemek – Bağlanmak” **Alanya, Tarih ve Kültür Semineri III.** 1999.1997.1998.1999.2001, Alanya 2004, sh. 492–496; **Erdem** Türk Halk Kültürü Özel Sayısı III. Eylül 2001 S. 39 589–597

⁹⁶ Yaşar Kalafat, **Türk Kültürlü Halklarda Halk İnançları I Türk Halk İrfanında Kurt**, Lalezar, Ankara 2007

⁹⁷ Metin Özarslan, “Erzurum'da Hıdrellez İle İlgili İnançlar ve kimi Uygulamalar”, **Türkbiliğ**, 2000/1, s.2003–2008

⁹⁸ Metin Özarslan, **a.g.e.**

⁹⁹ A.M.Çay **a.g.e.** s.127

yapılıyordu. Adeta kurdun zararından korunmak için onun da hakları gözetilerek mutlak olanın yardımına başvuruluyordu.¹⁰⁰

Kurt, “uluyarak açlığını duyurur, aç kurtlar ulur, uyan kurtlara gökten Kudret helvası yağar, kurt uluyarak şükranını açıklamış olur, ulumak kurdun iletişim vasıtasıdır” gibi inançlar vardır.

Azerbaycan’ın Nevruz’da söylenen sayacı nağmelerinde;

“Siz sayadan korhmusuz
Safa yurda gommusuz
Safa olsun yurdunuz
Ulumasın gurdunuz
Ac getsin avanınız
Toh gelsin çobanınız” denir.¹⁰¹

Güney Azerbaycan’dan yapılmış Nevruz’un başlangıç günü ve kurt bağlantılı mitolojik bir tespitler vardır. Bu gün Kurt yavrusunun önerilerine uyararak teptir alan Oğuz Oğlu kara kıştan salimen çıkar ve çıktığı gün bayram yapar¹⁰²

Ergenekon Destanı da kurt ve demir motifleri üzerine oturmuş bir destan iken onun ve Kava Destanı’nın da 21 Mart Nevruz’a tekabül ettiğini ve Güneş yılı ile esaslandırılan en eski Türk Takvimi olarak bilinen “**12 Hayvanlı Türk Takvimi**” de Nevruz ile yeni yılı başlatır.

Güney Azerbaycan’da Ahır Çarşambada suya/bulağa gidenler oradan aldıkları **3 taş su** kabının dibine koyar ve bu taşlar bir sonraki nevrüza kadar muhafaza edilirler. Keza üç böğürtlen dalı koparılarak eve getirilir bunlar evin kantarmasına asılır ve bir sonraki Ahır çarşambaya kadar orada kalmaları sağlanır ve yeni Nevruz’da yenileri ile değiştirilirler. Azerbaycan’ın bazı kesimlerinde de su kaynağından alınan **Yedi Taş** evin, ambarın, ahırın kovanlıkların muayyen yerlerine konulur. A.M.Çay bu uygulamanın bereketi cepletmek amacıyla yapıldığı kanaatindedir¹⁰³ ki biz de bu görüşe katılıyoruz. Bu uygulamada taş ve su kültürleri bir bütün oluşturmuştur.

Ahır Çarşamba Uygulamalarında “**Şal Atma**” geleneği de bağlamak bağ çözmek inancı ile ilişkilidir. Şal Atma/Şal Salma inancı esasen bacadan sarkıtılan şala ilgili haneden bir hediye bağlama olarak bilinir. Ancak sallama yöntemi ile kız da istenir. Talip olunan kızın

¹⁰⁰ Yaşar Kalafat, **Türk Kültürlü Halklarda Halk İnançları I Türk Halk İrfanında Kurt**, Lalezar, Ankara 2007

¹⁰¹ Azad Nebiyev, **Azerbaycan’da Nevruz**, T.C.Kültür Bakanlığı, Ankara, ?

¹⁰² “Oğuz oğlu mağarada yaşarken kıştan çok korkardı. Bu yüzden yılın üç ayında kışa hazırlık yapar dünyanın nimetlerini mağaraya toplardı. Bir yıl uzun geçti. Oğuz oğlunun yiyeceği bitti. Çaresiz kalan Oğuz oğlu Büyük Çile’nin otuzuncu günü mağaradan bayıra çıktı ki yiyecek bir şeyler bulup getirsin. Ne kadar gezip dolaştı ama hiçbir şey bulamadı. Sakalı buz bağladı, eli ayağı dondu. Pişman olup mağarasına dönerken, bir kurt balasına rast geldi. Kurt “Oğuz oğlu bu karda boranda nereden gelirsin?” dedi. Oğuz Oğlu başına gelen olayları anlattı. Bazı ayları kötüledi bazı ayları değerli buldu. Kurt, “Oğuz Oğlu önündeki yol ayırımında seni bir sürü koyun, bir kucak sümbül, bir iğ, bir de el değirmeni bekler. Onları alıp mağaraya apararsın, koyunu kesip etini yersin. Yününden iğde ip eğirir, kendine elbise diker, derisini eynine giyersin. Sümbülü de el değirmeninde tartıp/öğütüp unundan ekmeği pişirirsin. Böylelikle yaza çıkarsın. Ancak sana verdiğim şeyleri korumalısın. Sümbülü ve koyunu kendin artırırısın. Kuzularını elinin içinde büyütürsün. Sümbülün tohumlarını yere serpip onu anlının teri ile suvarırsın. Dediklerimi yapmazsan yaşamak senin için çetin olacak” Şerham Rehnimun, “Güney Azerbaycan’da Yıl Bayramı” **Türk Dünyası’nda Nevruz Üçüncü Uluslar arası Bilgi Şöleni Bildirileri (18–20 Mart 1999 Elazığ)** Atatürk Kültür Merkezi, Ankara, 2000, s.265–275

¹⁰³ A.M.Çay a.g.e. s.92

bacasından salınan şala delikanlı bir düğüm atar kız evi evliliğe olumlu bakıyorsa düğümü çözer kızın bileğine bağlar. Olumlu bakmıyor ise daha sonra bir hediye bağlayarak iade eder.

Bu uygulamanın değişik şekilleri Anadolu Türkmenlerinde de görülür. Ancak Ahır Çarşambayı bekleme şartı yoktur. Düğünde veya çeşme başında beğenilen genç kızın başına mendil veya eşarp atarak o kıza talip olunur.

Od ve demir iyelerinin bir araya geldiği bir ahır Çarşamba uygulamasında da **yumurta, demir** ve **kömür** niyet tutularak gömülürler daha sonra bu gömü çıkarılır. Kömür yumurtayı boyamış ise niyetin olmayacağına maden/demiri boyamış ise niyetin olacağına inanılır. Demir¹⁰⁴ etrafında da asgari Ergenekon'dan başlayan bir süreçle Türk kültür coğrafyasında yumurta da olduğu gibi geniş inanç birikimi vardır. Demir'in de Türk kültürlü halklarda bir kült oluşturduğu söylenilebilecektir.

Demir'i yukarıda belirtildiği gibi hava, su, top ve ateş gibi esas alıp beşinci unsur olarak değerlendiren araştırmacılar olduğu bilinirken¹⁰⁵ halk arasında demir adına yaşanan inançlar münhasıra "Fe" anlamında demirden ziyade maden anlamında genel bir içerikle algılanır. Bazen bakır, bazen gümüş bazen benzeri bir başka maden de demir kapsamında mütalaa edilir. Bir diğer kuşkuumuz da demiri, içinde bulunduğu dağ, veya kaya ve toprak kültürlerden farklı ele alma noktasındadır.

Azerbaycan'da Ahır Çarşamba günü pencere önüne konulan yumurtanın Hızır tarafından çizilerek işaretlendiğine inanılır. Bu çizgilerden Kara Hat kıtlığı, Kırmızı Hat ise bereketi simgeler¹⁰⁶

Bu çarşambalar Anadolu Türk kültür coğrafyasında görülen Şubat ayının ikinci yarısından itibaren başlayan, sırayla hava, su ve toprağa düşerek onların ısınmalarını sağlayan cemre ile büyük aynılık gösterirler¹⁰⁷

SONUÇ;

Yenigün Bayramı kendine bir coğrafya oluşturmuştur. Bu coğrafya geniş anlamda Türk kültürlü halkların kültür coğrafyasıdır. Bu coğrafya'da ismi 'Nevruz' olmasa da bu bayram kutlanmaktadır. Nevruz'un milliyeti Zerdüş'tün etnik kimliğinden hareketle belirlenebilir mi? Dinlerin tebliğ millî mensubiyeti her zaman o dini millî yapmayabilir. Avesta'nın dili de bu bayramın etnik kimliğine teşhis koyabilmek için yeterli olmayabilir. Bu arada Farsçanın bir kısmı ölü dil olan yerel dillerin birleşmesinden meydana geldiği gibi bir tez de vardır. Diğer önemli bir husus yaşayan Nevruz dilinde Türkçe kelime ve deyim hiç de az değildir. Zerdüş'tün bir Azerbaycanlı olduğu görüşleri de oldukça yoğundur.

Kara Çarşamba inancına gelince Nevruz Bayramından evvel yaşanan 4 çarşambadan dördüncüsüdür. Nevruz'da yapılan ve **Atalar Kültü**, **Pir Kültü**, **Ateş Kültü**, **Su Kültü** **Toprak Kültü**, **Ağaç Kültü** gibi Türk kültür coğrafyasının diğer kesimlerinde yaşayan kültürler

¹⁰⁴ Yaşar Kalafat, "Zile Yöresi Örnekleri ile Türk Kültürlü Halklarda **Demir İnanç**" **Tarih ve Kültürü İle Zile Sempozyumu, 09–12 Ekim 2008**

¹⁰⁵ G.Yoloğlu, a.g.m.

¹⁰⁶ Yaşar Kalafat, **Türk Kültürlü Halklarda Halk İnançları, Dedem Korkut Aşağı Eller**, Berikan yayınları, Ankara, 2008 s. 372

¹⁰⁷ Esmâ Şimşek, "Azerbaycan Kültürü'nde Ahır Çarşambeler" ve "Eski Türk Dini İle Paralellikleri, **Türk Kültüründe Nevruz V Uluslar arası Bilgi Şöleni Bildirileri (15–16 Mart 2002)** Diyarbakır) Ankara 2002, s. 162; Zikreden Mustafa Şenel, a.g.e.

Nevruz'da olduğu gibi Türklerin eski İnanç sistemlerinde yaşamaktadır. “Çarşamba” bu isim altında Eski Türk inançlarında yer almamakla beraber Yenigün bayramından evvel yapılan bu bayrama bağlı uygulamaları Kam İnanıcı/Tanrıclık inancı gibi isimlerle de bilinen Eski Türk İnanç Sisteminde ve onun günümüze gelen uzantılarında görebiliyoruz. Çarşamba inancı daha ziyade Azerbaycan Türklerinde görülmektedir. Anadolu Türklerinde haftanın muayyen günleri ile ilgili bazı inançlar yaşarken Çarşamba günü ile de mesela çamaşır yıkanmaz, temizlik yapılmaz gibi inançlar vardır. Ancak bunlar çok net ve çok yaygın değildirler.